

Intézmények, összehasonlítások és a modern közgazdaságtan

**Az Európai Gazdaság-összehasonlító Társaság (EACES) negyedik közgyűlése
(Grenoble, 1996. szeptember 12–14.)**

1996. szeptember 12 és 14-e között a grenoble-i Mendès France Egyetemen tartotta negyedik közgyűlését és az ezzel egybekötött nemzetközi konferenciáját az Európai Gazdaság-összehasonlító Társaság (EACES). A közel kétszáz résztvevő százhuszat is meghaladó előadását természetesen kivonatolni sem lehet. Ugyanakkor a tanácskozás pillanatfelvételnél mutatta meg, hogy hol tart ma a közgazdaságtannak az az irányzata, amelyik a levezetés konzisztenciájánál továbbra is fontosabbnak véli a gyakorlati relevanciát. Sokféle iskola képviselői léptek színre: az empirikus iskolától a régi és az új institucionalizmuson át a pénzügyi elmélet és a fejlesztés-gazdaságtan képviselőiig, akik Spanyolországtól Finnországon át néhány nem európai országig (például Japán, Kína, Egyesült Államok) terjedő körből érkeztek. A tanácskozás fő témája az intézményeknek a gazdasági alkalmazkodásban játszott szerepe volt.

A konferenciát megnyitó plenáris előadásában *Bruno Dallago*, a trentói egyetem tanára, a társaság elnöke nagy ívű áttekintést adott az összehasonlító közgazdaságtannak az ökonomia egészében elfoglalt változó helyéről. Az elnöki beszámoló rámutatott: miközben a szovjet birodalom összeomlása megrendítette a hagyományos – sematikus, dichotóm – komparatiztikát, a hagyományos közgazdaságtanba történt, sokszor intézményes visszaépülés előnyökkel is járt.

Az elméleti fő irány képviselői szembesültek azzal, hogy a rendszerváltozás számos olyan kérdést vet föl, amire nincs kész recept, illetve amire a meglévő eszköztárból nem lehet releváns alkalmazásokat kialakítani. Másfelől a fősodorba kerülés az összehasonlítókat a korábbiaknál lényegesen nagyobb fokú módszertani igényességre és elméleti alapozásra szorította. Kítörési pontot az új institucionalizmus szolgáltat, már csak azért is, mert a rendszerátalakulás jórészt épp az intézményépítés feladataiból áll. S hasonlóképpen: a jóléti állam immár halaszthatatlanná vált reformja Nyugat-Európában is sok tekintetben párhuzamos kérdéseket vet(ett) fel, ahol a válasz természete szerint az intézményi célszerűség megállapítására, az egyes megoldások költségeinek és hasznainak az egybevetésére irányul.

Ez maga is elősegíti a tudományok egészének egységesülését, a korábban jórészt nyelvi, személyes vagy ideológiai alapon kiválasztódott komparativisták belesimulását a hagyományos közgazdaságtanba, anélkül azonban, hogy sajátos kutatási területeikről és módszereikről meg kellene feledkezniük. Épp a fő irány eszme- és eszközrendszere segítheti a terület művelőit annak megtalálásában, mi is az egyes, általuk elemzett esetekben a sajátos, az egyedi, s mi az, ami az általános összefüggések alapján közvetlenül belátható.

E programbeszédre rímelt a EACES Ph.D. versenyében legjobb helyezést elért *Gijbertus van Selm*, a leideni egyetem fiatal oktatójának előadása.¹ Témája a szovjet dezintegráció, amit a szerző a nemzetközi kereskedelmi elmélettel szembesít. A plenáris előadásban tézisszerűen összefoglalt disszertáció sajátossága, hogy benne az elemzés kétirányú, vagy-

¹ A disszertációt a közeljövőben az egyik legrangosabb angol könyvkiadó, a Routledge adja ki.

is nemcsak az elméleten méri az empiriát, hanem a tapasztalati anyag alapján rendre vissza-visszakérdez az elmélet érvényére. Van Selm rámutatott arra, hogy a kereskedelem tiszta elméletéből adódó feltétlen integrációpárti alapállás gyakorta téves következtetések és gazdaságpolitikai ajánlások forrásává vált, s alábecsülte a hatékonyság szempontjait, és a nemzetközi versenyképességet korlátozó integrációs formák lebontásából fakadó jólétnövelő hatásokat is. Ugyanakkor több utódállam – Ukrajna, Tadzsisikisztán stb. – példája is szemlélteti, hogy a régi szétrombolása és a nemzeti függetlenség kivívása korántsem elégséges feltétele annak, hogy az új helyzet teremtő energiái valóságosan kibontakozhassanak. Az 1995 tavaszán kialakított négyes (orosz, kirgiz, fehérorosz, kazah) vám- és valutaunió semmiképp sem tekinthető optimális valuta- vagy integrációs övezetnek, mert igen nagy a veszélye annak, hogy bármely – külső vagy belső – hatás a résztvevőket szélsőségesen egyenlőtlenül érinti, s más-más reakcióra készíti. Az árárnokok folytatódó torzítottsága is fokozza azt a – politikai céllá magasztosult – veszélyt, hogy az említett közösségben a politikai szempontú kereskedelemelterelés jut túlsúlyra a hatékonysági- és jólétnövelő megfontolások ellenében.

A legtöbb előadás a 34 szekció valamelyikében hangzott el, amelyek általában 6-7 párhuzamos ülésként zajlottak, így ez az ismertető kényszerűen a szokásosnál is szelektívebb (nem esik szó például a működő tőke beáramlásának hatásait vizsgáló négy szekcióról vagy a jóléti állam reformját vizsgáló ülésről, valamint az angolszász kapitalizmus általános érvényűvé válását firtató szekcióról). A privatizációnak szentelt szekcióüléseken elhangzott előadások közül kiemelendő *Morris Bornsteinnek*, a komparatvizitika egyik nagy öregjének a visegrádi országok privatizációs módszereit összehasonlító előadása. A szerző rámutatott a kormányzatok által hangoztatott különféle átalakulási ideológiák igen csekély gyakorlatformáló szerepére, a nem konvencionális megoldások jó részét váratlan és szándékolatlan mellékhatásainak túlsúlyára. Ezek közül kiemelhető a régi vállalatvezetés bebetonozódása és – a népi kapitalizmus ideológiájával éles ellentétben álló – koncentrált tulajdonszerkezet.

Az előző előadással közvetve vitába szálló *Barbara Blaszczyk*, a varsói liberális CASE alapítvány ügyvezetője húsz ország privatizációs gyakorlatának egybevetéséből arra a következtetésre jutott, hogy a privatizációs intézményeknél és a módszereknél fontosabb az, hogy 1. a kormányzat kívánja-e végső soron és valójában a magángazdaság térnyerését és 2. egyet jelent-e ez számára a versenypiac kiépítésével, vagy inkább csak a kliens-teremtés a perdöntő szempont. A lengyel előadó a magyar példát említette annak szemléltetésére, hogy a tulajdonosváltásokat vezénylő intézmények, törvények és politikák mily másodlagosak egy-egy időszak valódi – és többnyire rejtett – kormányzati törekvéseihez képest. Az átalakulás kezdő sebességét a későbbi lelassulás elkerülhetetlensége miatt tartotta fontosnak.

Ezt a nézetet közvetve megerősítette *Nevenka Cuckovic*, a zágrábi fejlesztési és külügyi intézet munkatársa, akinek előadásából kitűnt: a reformörökség nem predesztinál különösebben eredményes rendszerváltozásra, sőt a gazdaság állami és pártirányítása a „legfőbb célunk a gyors és szakszerű privatizáció” hangoztatása közben még meg is erősödhet, s ehhez még baloldali kormányzatra sincs szükség.

Erre az előadásra rímelt *Evan Kraft*, az egyesült államokbeli salisburyi egyetem munkatársának elemzése a horvát bankrendszeréről. Kimutatta: a viszonyok átpolitizáltsága, átláthatatlansága és sokféle monopolizáltsága mellett a viszonylagos nyereségesség, a kamatszintek aránya, a banki és a pénzpiaci költségek egymáshoz viszonyított aránya s más üzemgazdasági/hatékonysági megfontolások nem játszanak szerepet a gazdálkodási döntésekben sem. A magánhitel-kereslet például nem áramlik át a nominálisan olcsóbb állami bankok felé, hisz azok magánosnak úgysem adnak. S fordítva, az állami bank nem

hajt fel két-háromszoros megtérülést is ígérő magánklienst, hiszen minden állami cég eleve A kategóriájú adósnak minősül, mögötte a kincstár áll ...

Vannak-e államosítási-privatizálási ciklusok? – tette fel a kérdést *Uwe Siegmund*, a kieli Világgazdasági Intézet kutatója. A kérdést a jellemző történeti, szociológiai, közgazdasági és politológiai megközelítések áttekintése után lényegében igenlően válaszolta meg. A német kutató kiemelte: nem pusztán az állami tulajdon számszerű aránya a lényeges. Legalább ilyen fontos a magántulajdonosi jogosítványokat közvetlenül és közvetve korlátozó számos állami megkötés is, azaz a szabályozás, az adózás, a felmondási tilalom, a jelzáloghoz való hozzájutást lehetetlenítő adósvédelmi intézkedések. Ha az utóbbiakat is figyelembe vesszük, nem nehéz megállapítani, hogy a magántulajdonlás formális túlsúlya ellenére a jövőben is megerősödhet az újraszabályozási hév hatására az állami jelenlét és befolyás. Az említett ciklusokat nem lehet pusztán a közgazdaságtan tárgyát jelentő hatékonysági-optimalitási megfontolásokból levezetni, hiszen ezek visszaszorulása időről időre kimutatható.

A szabályozás azonban korántsem azonosítható az értelmetlen állami okvetetlenkedéssel. Ezt a már említett horvát példa mellett *Maria Lissowska*, a varsói közgazdasági egyetem docense szemléltette a lengyel bankok üzleti jellegű viselkedését gátló akadályok bemutatásával. A magyarországi gyakorlatot sok tekintetben felidéző tényleíró elemzés nagy súllyal szól a betétvédelmi, hitelminősítési szabályok, az adóregiszter és a bankközi információáramlás hiánya mellett a csődszabályozás, a jelzálog, a földhivatali nyilvántartás és az OECD-gyakorlatban tiltott megoldásokat is elnéző, laza könyvviteli előírások okozta lengyelországi bonyodalmakról. A visszaélések és a bukások sok esetben egyértelműen a szabályozás elégtelenségére vezethetők vissza, ami egyszerűen lehetlenné tette a szokásos banküzemi megfontolások gyakorlati érvényesítését. A vitában ezzel kapcsolatban különös figyelmet kapott a hatóságok szavahihetősége, mint a jogkövető magatartás kialakulásának alapfeltétele – egy, a mai gyakorlattól távol álló, ámde megkerülhetetlen normaként.

Az Európai Unió (EU) keleti kibővüléséről szóló szekcióban *Richter Sándor*, a bécsi WIIW munkatársa cáfolta az ellenzők három legfontosabb érvét: az olcsó áruk dömpingjét, a tömegesen áramló munkaerőt és a belépésből adódó elviselhetetlen finanszírozási terhet (érveinek egy része a *Külgazdaság* 1995. 12. számában közölt cikkben magyarul is olvasható). Richter kiemelte, hogy az ellenzők gyakorta az elemi statisztikai tényeket is mellőzik, például az EU piacok elárasztása 1990–1995 között a tagjelöltek délkelet-ázsiaiakat is megszegyenítő exportoffenzívája közepette sem következett be. A tőke- és munkaáramlást dramatizáló érvek pedig a nemzetközi kereskedelmi elmélet alapvető szempontjait is mellőzik. *Marjan Svetlicic*, a ljubljanei egyetem professzora az országában elterjedt euroszepticismussal szállt vitába. Kimutatta: Szlovénia ugyan ki is maradhat az Unióból, ámde ekkor még sokkal liberálisabb gazdaságpolitikát kell folytatnia, mint amit az uniós tagság követelne meg, s amitől az elsiertett belépés ellenfelei oly intő hangon óvnak. *Hubert Gabrisch*, a hallei gazdaságkutató intézet témavezetője a tagjelölt országokat kemény tárgyalási taktikára buzdította, hiszen számos területen jelentős jövedelem- és áratrendeződs vár a jövőben EU-tagokra. Fölhívta a figyelmet: az uniós tagság előnye statisztikailag igazolhatóan *független az egy főre jutó transzfer összegétől*. Az utóbbi mutató és a GDP növekedése között szinte *fordított arányosság* alakult ki, hisz a leggyorsabban fölzárkózó Portugáliában a legkisebb, a leszakadó Görögországban a legnagyobb az egy főre jutó közösségi transzfer aránya. Ez az eredmény egyébként már megelőlegezi azt, mire számíthat a modernizációs óriáskölcsön igényével föllépő magyar tárgyaló fél.

Rendkívüli érdeklődés kísérte az orosz átalakulás közgazdaság-elméleti értelmezését megkísérlő szekciót. *Tsuneaki Sato*, a yokohamai egyetem professzora azt emelte ki,

hogy az állam kivonulásával fejlesztési, intézményi és koordinációs vákuum jön létre. Ezért primitív felfogás volt (a Gajdar-kormány részéről) a rendszerváltozást a liberalizálásra szűkíteni, s e megközelítésből közvetlenül levezethető az orosz gazdaság depressziós állapota. *Ruben Jevsziyignyejev* és *Ljudmilla Jevsziyignyejeva*, a moszkvai Nemzetközi Gazdasági és Politikai Kutatóintézet vezető munkatársai a tőkeképzés, a pénzügyi közvetítés elmaradottságát és a kormányzati politika következtében kialakuló, történelmileg is páratlan léptékű kiszorítási hatást kárhoztatták az orosz gazdaság és társadalom degradációjáért. Az állam mint szabályozó és mint a pénzügyközvetítő-rendszer szavatolója, a köz- és jogbiztonság letéteményese másra át nem hárítható szerepet játszik a szabad piacgazdaság működési feltételeinek létrehozásában és fenntartásában. Ha erről lemond, a „fel a kezekkel” politika, a minimális állam hirdetői és művelői a tekintélyelvű visszarendeződésnek közvetlen szálláscsinálói válnak.

Pekka Sutela, a helsinki egyetem professzora az orosz paradoxon gyökerét abban jelölte meg, hogy a társadalom nem tudott egy többé-kevésbé általános közfelfogást kialakítani arról, hogy mi a jogos, törvényes, és mi nem. A gyenge és infantilis társadalom alapozza meg a gyenge államot, ami viszont képtelen stabilizálni és regulálni, fejlesztési szerepben pedig végképp túl lenne terhelve, hisz képtelenséget várnának attól, aki ennél sokkal primitívebb feladatokat sem tud ellátni. A finn kutató az ezredfordulóra teszi a növekedés kialakulásának valószínűségét, s mértékét a 2000–2005 közti időszakban is csak 3-3,5 százalékra becsüli, ami nem alapoz meg jelentős nemzetközi katonai szerepvállalást sem.

E sorok írója előadásában az intézményi közgazdaságtan és a fejlődéelmélet alapján kísérelte meg az orosz fejlődést értelmezni. E megközelítésben az orosz szerzők által többnyire unikumnak tekintett jelenségek – így a bennfentes privatizálás vagy a maffiauralom – az adott intézményi felállás természetes melléktermékének tekinthetők.

Érdekes módszertani előadást tartott *Hans-Jürgen Wager*, a frankfurti Európa Egyetem professzora, a Verein für Socialpolitik gazdasági összehasonlító szekciójának elnöke. A néhai NDK és az NSZK 1987–1988. évi árait vetette egybe alágazati mélységben, a setoni Eigenpreis koncepcióját követve. A termelői árakra összpontosuló elemzés két váratlan eredményt is hozott: 1. az NDK-árak – az értelmezhetetlen bankszféra kivételével – átlagosan nem tértek el jobban az elméleti standardtól, mint az NSZK-árak; 2. utóbbiak esetében jól kimutatható, hogy az eltérés azokban az alágazatokban jelentős, ahol vagy monopolista árképzés, vagy állami beavatkozás jellemzi a piacot, például a mezőgazdaságban vagy az olajtermékek esetében.

Maria Teresia Virgili és *Benjamino Bastida*, a barcelonai egyetem tanárai a lengyel növekedési sikersztori kritikái elemzésére vállalkoztak. A spanyol tapasztalatok alapján óvtak a gazdaságfejlődésnek a GDP növekedésével történő primitív azonosításától. Ez ugyanis náluk tartósan 20 százalék fölötti munkanélküliséggel s az elmaradott régiók leszakadásának erősödésével társuló „sikertörténet” jelentett csupán. A lengyel és a spanyol gazdaság párhuzamáról szólva kiemelték: a korábban állampolgári jogon járó juttatások és a lengyel GDP 14 százalékát (az amerikai arány háromszorosát) kitevő nyugdíjkiadások karcsúsításával az összkereslet döntő részét kitevő belső piac szűkül. Ez lassuló GDP-t jelent növekvő egyenlőtlenséggel. A vitában fölmerült, hogy a jóléti állam reformja Nyugaton se halasztható, mert különben a fejlődést megalapozó beruházás forrásszükséglete nem teremthető meg. Ráadásul a lengyel visszaesés volt az összes közül a legkisebb és a legrövidebb ideig tartó, sőt, ha nem 1993-ig, hanem 1996-ig terjedő adat-sorokat vizsgálunk, már a szociális (életkörülményeket jelző) mutatók javulása is szembező.

A grenoble-i konferenciát a közgazdasági megközelítések pluralizmusa jellemezte – mind a módszerek, mind az elméleti iskolák tekintetében. Erőteljes hangsúlyt kapott az

az összefüggés, hogy az egyes adatok, a mennyiségi mutatók alakulása struktúra- és intézményfüggő, ezért értelmes nemzetközi összehasonlításokra csak a szélesebb összefüggések segítenek. A tudományközi feldolgozás megtermékenyítőleg hat a szűkebb szakterületi vizsgálódásokra is. A rendszerváltó országok szellemi reintegrálását is feladatának tartó EACES új elnökévé *W. Andreff*et, a párizsi Sorbonne professzorát választották.

Csaba László